

ГРИБЕНКО О.М.

**РОЗБУДОВА СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ЧАСИ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
(ЧЕРВЕНЬ 1917 - ТРАВЕНЬ 1921 рр.): ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**

Метою даної роботи є розкриття особливостей та структури національної судової системи за часи українських змагань 1917-1921 рр.

З утворенням і поступовою еволюцією Української Центральної Ради від громадського органу до вищого законодавчого органу (парламенту) постало гостре питання формування національної судової системи.

27 червня 1917 року була опублікована *«Декларація Генерального Секретаріату»*, де вперше окреслено коло діяльності секретаріату судових справ. Так, завданням Секретаріату в справах судових має бути підготовка судових інституцій на Україні до тих форм і того стану, в якому вони мають бути в автономній Україні. Ця робота має розпадатись на підготовку справи українізації та демократизації суду і виробу відповідних законопроектів, котрі б намітили ті форми суду, які відповідали б автономному ладу на Україні [1].

Незабаром, 15 червня 1917 року на засіданні Малої Ради секретарем судових справ був затверджений В.Садовський. Але слід зазначити, що за *«Інструкцією Тимчасового уряду Генеральному Секретаріату»* від 4 серпня 1917 року дана посада не передбачалась [2].

На думку сучасного дослідника О.М.Мироненка, судова система України перебувала в підпорядкуванні центру: *«У перші пореволюційні місяці на Україні судова система майже нічим не відрізнялась від інших територій Росії, де Тимчасовий уряд ліквідував військові польові суди, станові «особливі присутствія», посади земських начальників, відновив діяльність мирових судів, які були скасовані ще на Україні ще у 1889 році, за виключенням Одеси, Харкова привів судові установи у відповідність з першою редакцією «Судових інститутів 1864 року»* [3].

Таким чином, лише повалення Тимчасового уряду і захоплення влади більшовиками в Петрограді дало можливість знову поставити питання про створення національної судової системи. На засіданні Української Центральної Ради (далі - УЦР), 30 жовтня 1917 року було прийнято рішення про доповнення складу Генерального Секретаріату *«комісарами по справах військових, продовольчих, залізничних, пошти і телеграфу, судових»* [4]. 1 листопада 1917 року комісаром судових справ став есер М.Ткаченко. 7 листопада 1917 року назву *«генеральний комісаріат судових справ»* було

«замінено генеральний секретаріат судових справ» [5]. 20 листопада 1917 року УЦР прийняла постанову: *«Суд на Україні твориться іменем Української Народної Республіки»* [6].

Після створення Генерального секретаріату судових справ Української Центральної Ради вирішує приступити до реформування судової системи. Перш за все було необхідно приступити до створення найвищого судового органу. Законопроект про створення Генерального Суду внесено і обговорено на засіданні Генерального секретаріату 29 листопада 1917 року він був ухвалений УЦР [7].

Отже, Генеральний Суд мав діяти на засадах, що визначені законом до прийняття Конституції. В статті 1 даного закону зазначалось: Генеральний Суд складатиметься з трьох департаментів - цивільного, кримінального, адміністративного і виконує на цій території України всі функції, належні досі Правительствуючому Сенатові в справах судових і справах нагляду над судовими установами і особами судового відомства також тимчасового, до розв'язання питання про скасування особливих судів, виконує функції головного воєнного суду щодо справ, вирішених на території України [8].

Таким чином, недоліком даної статті було те, що Генеральному Суду надані функції Правительствуючого Сенату тільки *«в справах судових, і справах нагляду над судовими установами, особами судового відомства»*. В свою чергу, інструкції, що вирішували всі інші справи, що входили до компетенції найвищого судового органу, не було створено. І лише 2 червня 1918 року Генеральному Суду надані *«всі функції, належні до утворення його Правительствуючому Сенатові»* [9].

Місцем перебування Генерального Суду визначено м.Київ. Члени Генерального Суду отримували звання генеральний суддя на основі Конституції. Їх повноваження визначались відповідним дореволюційним російським законодавством. Ведення конкретної справи доручалось одному із суддів. Керівництво канцелярією, *«розпорядною»* та господарською частинами мав здійснювати суддя за призначенням Генерального секретаріату судових справ.

При Генеральному Суді утворювалось також прокуратура, яку очолював старший прокурор. Регламент її роботи затверджувався Генеральним секретаріатом судових справ. В прокуратурі Генерального Суду згідно зі штатним кошторисом були такі посади: старшого прокурора, три - прокурора, писаря і помічника [10].

17 грудня 1917 року УЦР затверджує закон *«Про заведення апеляційних судів»*. За даним законопроектом передбачалось створення трьох апеляційних судів - Київського, Харківського, Одеського [11].

Юрисдикція Київського апеляційного суду поширювалося на територію Київської, Полтавської, Чернігівської, Волинської, Подільської губерній; Харківського - на територію Харківської і Катеринославської губерній та Бердянського і Мелітопольського повітів Таврійської губернії; Одеського - на територію м.Одеса, а також Херсонську губернію і Дніпровський повіт Таврійської губернії.

Апеляційні суди в своїй діяльності керувались правилами, встановленими раніше для судових палат, але з деякими змінами. Так, згідно зі ст.7 Закону посади голів департаменту і посада «старшого голови» не передбачалися. Порядкуючий в кожному департаменті обирався на «загальному зібранні суддів апеляційного суду звичайною більшістю на 3 роки». З числа порядкуючих на загальному зібранні обиралась особа, яка виконувала функції «Старшого Председателя щодо розпорядку і догляду за всім апеляційним судом». У разі, якщо вибори зазначених осіб не відбулись, генеральний секретар юстиції призначав своїм наказом.

Прокурорів апеляційних судів призначав, як і прокурорів всіх інших судових установ, генеральний секретар судових справ. В прокуратурі Київського апеляційного суду згідно з затвердженням штатом були такі посади: старший прокурор, два прокурора, писаря, помічника писаря. 23 грудня 1917 року був прийнятий спеціальний закон «Про урядження Прокурорського нагляду на Україні» [12].

Всіх суддів апеляційних судів і Генерального Суду призначала УЦР на підставі закону «Про умови обсадження і порядок обрання суддів Генерального і апеляційних судів» від 23 грудня 1917 року [13]. Право на зайняття посади суддів і прокурора зазначених вище судів мала особа з вищою освітою. Але при отриманні 3/5 голосів присутніх членів УЦР, судьями могли бути обрані і особи без вищої освіти. Особи, які бажали бути обраними судьями Генерального і апеляційних судів подавали заяву через Генеральний секретаріат судових справ в УЦР. Генеральний і апеляційні суди, після сформування персонального складу, мали право пропонувати своїх кандидатів на вакантні місця. Вибори суддів відбувались шляхом таємного голосування. Обраним вважався кандидат, який набрав більшість голосів, за винятком випадку, коли необхідно набрати 3/5 голосів присутніх членів УЦР.

21 січня 1918 року відбулися вибори суддів Генерального і Київського апеляційного суду. Судьями Генерального Суду були обрані наступні кандидатури: М.Д.Пухтинський, П.М.Ачкасова, О.М.Бутовський, Г.С.Попов. Судьями Київського апеляційного суду

обрали Р.М.Лашенка, Н.М.Яценка, В.О.Коренєва, Т.І.Гречуха, О.І.Подгорського, І.В.Малютіна, М.І.Юдіна, С.П.Гречинського [14].

Штат Генерального і Київського апеляційного судів був малочисельний, особливо якщо зауважити на ту роль, яку вони відігравали у функціонуванні всієї судової системи. До штату Генерального Суду входили 15 суддів, 4 писаря, 10 помічників писаря, 3 судові виконавці, реєстратор, архіваріус. У Київському апеляційному суді передбачено 20 посад суддів, 4 писаря, 15 їх помічників, 2 судових виконавці, скарбник, архіваріус [15].

Отже, слід зазначити, що переважна більшість судових органів УНР наприкінці 1917 - початку 1918 років не функціонували. На думку Д.І.Дорошенка: «Більшовицька окупація кінця 1917 і початку 1918 рр. внесла велику дезорганізацію в судове життя: багато судових діячів було замордовано, багато десь поховались і повтікало. Міністри судових справ С.П.Шелухиніві, який фактично перший організував міністерство судових справ, довелося відновляти судовий апарат на місцях і робити багато нових призначень на судові посади» [16].

29 квітня 1918 року влада в Україні перейшла до гетьмана П.Скоропадського, який проголосив утворення Української Держави. Одним з першочергових завдань гетьманського уряду було налагодження ефективного функціонування органів судової влади. 3 травня 1918 року гетьман призначив своїм наказом міністра судових справ професора Харківського університету М.Чубинського. В своїх спогадах гетьман писав: «Чубинський, за переконаннями кадет, намагався завжди йти виключно законними шляхами в справі відновлення суду. Ставлячись зовсім не упереджено до питань національних, виключно бажав підібрати собі високий за своїм званнями і моральними принципами персонал» [17].

Міністерство судових справ складалося з двох департаментів. До складу 1-го департаменту входили персональний відділ, цивільний відділ і законодавчий відділ, а до 2-го департаменту - пенсійний відділ та емеритарний відділ або відділ емеритарної каси, бухгалтерія та езекуторська частина [18].

1. Вісті з Української Центральної Ради. - 1917. - №10. - Червень. - С.3.

2. Вісті з Української Центральної Ради. - 1917. - №20/21 - Листопад. - С.1.

3. МIRONENKO O.M. Світоч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради / О.М.Мироненко. - К., 1995. - С.69.

4. Українська Центральна Рада Документи і матеріали в II томах. - К., 1997. - Т.1. - С.375.

5. Центральний Державний Архів Вищих Органів України (далі - ЦДАВОУ), ф.1115. - Українська Центральна Рада, оп.1, од.зб.1, арк.35.

6. Там само, арк.36.
7. ЦДАВОУ, ф.1063. - Генеральний Секретаріат, оп.3, од.зб.1, арк.98, 99.
8. Вісник Генерального Секретаріату. - 1917. - 9 грудня. - С.1.
9. ЦДАВОУ, ф.1064. - Рада Міністрів, оп.1, од.зб.77, арк.14.
10. ЦДАВОУ, ф.1063. - Генеральний Секретаріат, оп.1, од.зб.6, арк.21зв.
11. ЦДАВОУ, ф.1115. - Українська Центральна Рада, оп.1, од.зб.1, арк.169-170.
12. Там само, арк.176.
13. Там само, арк.178.
14. Вісник Генерального Секретаріату Української Народної Республіки. - 1918. - №2. - 11 січня. - С.1.
15. ЦДАВОУ, ф.1063. - Генеральний Суд України, оп.1, од.зб.6, арк.21-22зв.
16. *Дорошенко Д.І.* Історія України 1917-1923 рр. У 2-х т. / Д.І.Дорошенко. - Ужгород, 1930. - Т.ІІ. Українська Гетьманська Держава. - С.371.
17. *Скоропадський П.* Спомини / П.Скоропадський - К.: Філадельфія, 1995. - С.257.
18. *Мироненко О.М.* Українське державотворення. Словник-довідник / О.М.Мироненко, І.Б.Ісенко, Ю.І.Римаренко та ін. - К., 1997. - С.428.

ДЕЙНЕКО С.М.

МИТНИЙ НАГЛЯД ХАРКІВСЬКОЇ СКЛАДСЬКОЇ МИТНИЦІ НА СТАНЦІЇ ВАЛУЙКИ В ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ П.СКОРОПАДСЬКОГО (1918 р.)

В травні 1918 р. між Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою та Українською Державою в Києві розпочалися мирні переговори. Основним результатом їх стало підписання 12 червня 1918 р. тимчасової мирної угоди (прелімінарного миру). Згідно з цією угодою остаточно визначена демаркаційна лінія, консультації про обговорення питання кордонів розпочалися 14 червня [1, с.132; 2, с.21-22]. Однією із умов мирної угоди було налагодження економічних стосунків, відновлення залізничного та телеграфного зв'язку, відповідно постало питання про відкриття митних закладів на демаркаційній лінії між Українською Державою та РРФСР. Тому 2 липня 1918 р. Департаментом митних зборів Міністерства фінансів України прийняте рішення про відкриття низки митних закладів, один з них мав розташуватися на станції Валуйки Воронезької губернії, яка, згідно з тимчасовою мирною угодою, опинилася на українській стороні демаркаційної лінії [3, арк.2].

Дане дослідження має мету висвітлити маловідому сторінку історії, а саме становлення митного нагляду на станції Валуйки як передового посту Харківської складської митниці.

Відсутність робіт з даної тематики обумовлює актуальність нашої статті. В основу джерельної бази дослідження покладено матеріали з Державного архіву Харківської області.

Згідно з наказом від 2 липня 1918 р. Харківська митниця терміново зобов'язана відкрити митний нагляд як передовий пост на станції Валуйки та укомплектувати його штатом службовців в кількості 7 осіб, а саме - виконуючий обов'язки керівника нагляду, виконуючий обов'язки контролера, виконуючий обов'язки пакугаузного наглядача, а також 4 митних доглядачів. Всім відрядженим співробітникам виплачувалися добові гроші в наступному розмірі - керівнику митним наглядом 20 крб., контролеру 15 крб., пакугаузному наглядачу 10 крб., доглядачам по 7 карбованців. В наказі керівник Департаменту митних зборів П.Андреев уточнював, якщо не буде змоги з об'єктивних причин відкрити митний заклад в Валуйках, тоді необхідно перенести його до залізничної станції Куп'янськ або Заоскольє [3, арк.2, 10].

Виконуючий обов'язки управляючого Харківської митниці А.Гаєвський звернувся до керівництва Південної залізниці, яка згодом отримала назву Слобідська, з проханням виділити митним співробітникам, які відряджаються до станції Валуйки, службові та житлові приміщення. Подібні звернення з проханням ознайомити місцеве населення про відкриття нового митного закладу та довести дану інформацію до всіх станційних комендантів Гаєвський відправив Харківському губернському старості та Харківському губернському коменданту [3, арк.5-7].

Вже 16 липня Гаєвський призначив бухгалтера Харківської митниці Чухніна виконуючим обов'язки управляючого Валуйським митним наглядом. Першим завданням Чухніна стало відрядження до Куп'янська для участі в спільній нараді залізничних та митних службовців для уточнення місця функціонування новоствореного митного нагляду - Куп'янськ або все ж таки Валуйки [3, арк.29].

Незабаром, 23 липня, виконуючий обов'язки управляючого Харківською митницею А.Гаєвський отримав рапорт від Чухніна з детальною доповіддю про відрядження до Куп'янська. Зі слів Чухніна випливає, що місцеве залізничне керівництво станції Куп'янськ проігнорувало прохання митників про спільну нараду. Чухнін самостійно, витративши власні гроші, відправився на станцію Заоскольє, де оглянув станційні приміщення і попрямував далі в напрямку станцій Уразово та Валуйки.

В своєму звіті Чухнін доводить, що митний нагляд необхідно відкривати саме в Валуйках та наводить вагомі аргументи: 1) залізничний міст, який пошкодили під час боїв, буде відремонтовано німецькою саперною командою протягом 8 днів; 2) в місті розташувався штаб прикордонної бригади полковника Константинова, співпраця з прикордонниками сприятиме роботі